

- (2006): *Flamenca*, Mario Mancini (cur.), Roma: Carocci, [reed. 2009]; «Biblioteca Medievale» 106.
- MANETTI (2008): Roberta Manetti, *Flamenca. Romanzo occitano del XIII secolo*, Modèna: Mucchi Editore; «Studi, Testi e Manuali. Nuova serie», 11 i «Subsidia al Corpus des Troubadours. Nuova serie Mucchi Editore» 8.

Ausiàs March e il canone europeo

FRANCESC J. GÓMEZ

Universitat Autònoma de Barcelona

FrancescJosep.Gomez@uab.cat

- D. A. (2018): Diversos autors, *Ausiàs March e il canone europeo*, Benedetta Aldinucci i Cèlia Nadal Pasqual (eds.), Alessandria: Edizioni dell'Orso; «Biblioteca Iberica» 9.

Del 20 al 22 de novembre de 2017 va celebrar-se a la Universitat per Stranieri di Siena un congrés internacional dedicat a discutir la importància d'Ausiàs March en el context europeu i a analitzar-ne la recepció. El volum *Ausiàs March e il canone europeo* recull tretze aportacions reelaborades a partir d'aquest debat i reestructurades en quatre seccions.

La primera secció del volum («Questioni di canone. La collocazione di Ausiàs March nel suo secolo e nel nostro») s'obre amb un article de Pietro Cataldi («Il posto di Ausiàs March», ps. 19-31) que reivindica la incorporació d'Ausiàs March al cànon europeu del segle XXI. Segons Cataldi, March és el poeta europeu del segle XV que millor recull l'herència lírica medieval i el que millor s'inscriu en la tradició dels «lirici che pensano», de Dante a T. S. Eliot. El considera un poeta vigent i alternatiu, perquè és el primer poeta culte i seriós que situa al centre de la lírica amorosa el subjecte com a cos, l'experiència del desig i la difícil gestió psicològica i moral de la sexualitat, en sintonia amb Baudelaire o Rimbaud. Cataldi acaba proposant cinc estratègies per a afavorir el retrobament entre March i els seus lectors potencials.

Incidint en alguns punts d'aquest programa, Lola Badia («Leggere Ausiàs March. Strumenti per insegnare un classico», ps. 33-57) ressegueix els assoliments dels estudis marquiàns durant els darrers quaranta anys i revela les línies mestres de la seva pròpia docència: insistir en la centralitat del discurs sobre l'amor, amb les seves implicacions morals i intel·lectuals; aclarir les nocions científiques, filosòfiques i teològiques subjacents al discurs del poeta; contextualitzar històricament la seva producció i la seva biografia, i estudiar-ne la recepció. Malgrat els progressos indiscutibles en el nostre coneixement del poeta, Lola Badia considera

amb escepticisme la mateixa existència d'un cànon europeu que no es redueixi al cànon anglosaxó.

Josep Pujol («La voce di Ausiàs March nella cultura catalana del primo Quattrocento: contesti culturali e modelli letterari», ps. 59-90) destaca la coherència i la singularitat que la veu del poeta confereix al conjunt del seu corpus. Si la generació anterior havia promogut una renovació a partir de models francesos i italians, March transforma encara més radicalment tant el subjecte líric com l'expressió i la dimensió intel·lectual del discurs amorós. Ovidi i Sèneca són models clarament perceptibles en moltes de les composicions més primerenques de March, concebudes com a monòlegs dramàtics, amb una retòrica paradoxal i hiperbòlica que indueix a imaginar el poeta com un jo associat, fatalment inclinat a l'amor i a la mort. Pujol planteja la possibilitat que la llengua de March degui molt a les traduccions d'autors clàssics, amb aparats exegètics que ja incorporaven la precisió analítica de la terminologia escolàstica.

Pel que fa a l'abandonament de l'occità líric tradicional, Antoni Ferrando («Lingua e contesto culturale in Ausiàs March», ps. 91-118) distingeix una successió d'etapes. Jordi de Sant Jordi i els poetes del cançoner Vega-Aguiló encara componen en un occità catalanitzant, però en la seva traducció de la *Commedia* (1429) Andreu Febrer ja escriu en un català occitanitzant. Aquest tomb s'ha produït cap a 1424-1430 entre els poetes de la cort valenciana del Magnànim i s'estén després a Catalunya (cap al 1438 en Joan Berenguer de Masdovelles). March potser practicà un occità catalanitzant a la cort ducal de Gandia, mentre que el català de les seves cançons amoroses presenta més residus occitans que no pas les seves obres de maduresa. Ferrando assenyala diversos factors contextuals d'aquest canvi inevitable, però subratlla l'impuls d'Ausiàs March i les seves motivacions individuals: una retòrica confessional, l'ús d'imatges de la vida quotidiana, la incorporació de lèxic i de trets morfològics de la llengua viva.

La segona secció del volum («Il testo. Per la traduzione e l'edizione critica di Ausiàs March») se centra en el text com a condició de pervivència i difusió d'un clàssic. Cèlia Nadal («In cerca del significato profondo: tradurre Ausiàs March», ps. 121-142) reflexiona a partir de la seva experiència de traducció i comentari dels poemes d'Ausiàs. A propòsit d'un projecte personal d'edició crítica, Jaume Coll («Un seny qui's diu dels actes colació: elementi per una nuova edizione critica di Ausiàs», ps. 143-179) comenta els manuscrits *F* i *N*, s'expressa a favor d'una regularització moderada de l'ortografia, i aporta dos exemples d'*emendatio* (CVII, 86; XXXIII, 32) i un assaig d'edició crítica del poema III, amb comentari de les esmenes i de les excepcions a la regularització gràfica.

La tercera secció («Dialoghi e intertestualità. Le ricezioni di Ausiàs March») aplega diversos estudis que s'ocupen de la reciprocitat entre March i la cultura italiana, de la seva difusió hispànica i de la seva recuperació romàntica. Pel que fa als models («Le fonti poetiche italiane della poesia di Ausiàs March», ps. 185-215), Benedetta Aldinucci i Giuseppe Marrani asseguren que March llegeix la tradició italiana en sintonia amb la generació precedent i amb els poetes italians

del seu temps, amb una preferència per la dicció aspra i l'enfocament analític. March coneix la *Commedia* i una antologia de les *Rime* de Dante, així com poemes de Guido Guinizzelli, Guido Cavalcanti i Petrarca, si no el *Canzoniere* tot sencer.

Pel que fa a la recepció, Raffaele Pinto («March nel canone della poesia moderna (secondo Juan Boscán)», ps. 253-271) comenta dues definicions castelleses del cànon poètic europeu en les quals Ausiàs March ocupa un lloc destacat: el *Proemio e carta* del marquès de Santillana (mitjan xv) i la *Carta* dedicatòria de Joan Boscà a la duquesa de Somma (1543). Pinto observa que tots dos recorren a Dante per a propugnar una forma mètrica: Santillana, la *terza rima*, que fa remuntar erròniament a Arnaut Daniel i Guido Guinizelli basant-se en *Purgatorio* xxvi; Boscà, l'*endecasílabo* sense cesura, que és el metre de més autoritat segons el *De vulgari eloquentia* (II, v, 3). Boscà traça una línia genealògica de Dante a Garcilaso passant per Petrarca i Ausiàs March, i Pinto la verifica en una sèrie de temes característics de la modernitat.

Vicent J. Escartí ofereix un panorama molt complet de «L'interesse per Ausiàs March nel Cinquecento castigliano» (ps. 273-292) en el doble vessant de la traducció i de la imitació poètica. A parer d'Escartí, l'edició parcial *a* de Baltasar de Romaní (València, 1539) s'acompanya d'una traducció castellana en atenció al dedicatari, el duc de Calàbria, i prescindeix de tornades i de passatges compromesos per adaptar la poesia de March al zel ortodox del moment. L'edició de Romaní difon l'obra de March entre el públic valencià, mentre que la seva traducció (reeditada a Sevilla el 1553) li obre la porta a Castella i més enllà. Jorge de Montemayor publica poc abans de morir la seva pròpia traducció de la primera part del corpus (València, 1560); la reedició de Saragossa (1562), augmentada amb els textos de Romaní no traduïts per Montemayor, hi afegeix una «Vida del poeta» de Diego de Fuentes, i tot plegat es reedita a Madrid el 1579 amb un *Parecer* de Juan López de Hoyos que comet l'anacronisme d'exaltar Ausiàs March com a model de Petrarca. Escartí observa que les traduccions castelleses presenten un March perdut en el temps i en la foscor de la llengua llemosina, alhora que l'integren plenament en l'horitzó cultural del Renaixement castellà. L'ombra de March s'estén sobre els poetes més innovadors i italianitzants, començant per Boscà, estretament relacionat amb el duc de Somma, Ferran Folc de Cardona, comitent dels manuscrits *BK* (1541-1542) i promotor de les edicions barcelonines *bc* (1543 i 1545).

Gràcies als impresos de mitjan segle XVI, el corpus marquès no solament es va difondre dins la monarquia hispànica, sinó també entre poetes i humanistes de França i Itàlia fins ben entrat el segle XVII, com revela la importantíssima aportació d'Andrea Lazzarini («Appunti sulla ricezione italiana di Ausiàs March. Prima e dopo le *Considerazioni* di Alessandro Tassoni», ps. 217-249). Lilio Gregorio Giraldi (1551) considera Ausiàs March un autor canònic que ocupa en la nostra tradició un lloc equivalent al de Petrarca en la italiana; Lazzarini qüestiona, però, que Giraldi conegués les edicions barcelonines *bc* i que fos seu el manuscrit *C*, com suggeria Pagès. Tres dècades després (1578-1579), una intensa correspon-

dència que implica els literats italians Gian Vincenzo Pinelli, Jacopo Corbinelli, Ascanio Pucci i els francesos Claude Dupuy, Joseph Juste Scaliger, Claude Fauchet i Jean-Antoine de Baïf testimonia la circulació de diverses edicions catalanes i castellanes de l'obra de March i un genuí interès filològic per aclarir si la seva llengua «llemosina» és la dels trobadors; a més a més, Baïf atribueix a un «secrétaire d'Espagne» (Gabriel de Zayas?) un intent frustrat de traducció francesa. A final del *xvi* Francesco Bonciani contextualitza Ausiàs March correctament i Giovan Battista Attendolo indica ressons de Petrarca en March i altres poetes, com Boscà o Ronsard, però no poden contrarestar l'anacronisme que el *Parecer* de López de Hoyos havia sembrat el 1579: Pomponio Torelli al·lega March com a mestre de Petrarca i com a autoritat en matèria de psicologia amorosa, i en tradueix cobles senceres. Alessandro Tassoni impugna definitivament López de Hoyos a la primera dècada del *xvii* i adquireix un exemplar de l'edició de 1545, trobat per Lazzarini a la Bibliothèque Mazarine de París (ps. 239-241). El 1621 el poeta Giulio Cesare Cortese prefereix Ausiàs March a la *lirica cancioneril* castellana, mentre que el 1640 Federico Ubaldini inclou citacions catalanes de March en un glossari a la seva edició de Francesco da Barberino.

L'estudi de Rafael Roca («Il "Petrarca valenziano": la mitizzazione di Ausiàs March nell'Ottocento», ps. 293-310) documenta la recuperació romàntica de March anterior a l'edició crítica d'Amadeu Pagès (1912-1914). Es tracta, segons Roca, d'un procés de mitificació que reintegra March al cànon literari en dues etapes. L'any 1841 representa una fita inaugural, sobretot per un estudi de Josep Maria Quadrado publicat a la *Revista de Madrid* i per la seva novel·la de fulletó *El príncipe de Viana* (1840), que funda el tema llegendari de la relació entre March i Carles de Viana. Les principals aportacions literàries i artístiques d'aquesta primera etapa insisteixen en aquesta llegenda o constitueixen homenatges nostàlgics, sovint premiats en certàmens com els Jocs Florals, restaurats a Barcelona i a València el 1859, coincidint amb el *iv* centenari de la mort d'Ausiàs March. L'edició de Francesc Pelai i Briz (Barcelona, 1864), basada en les edicions del *xvi*, és un punt d'inflexió a partir del qual se succeeixen les imitacions literàries i, sobretot, els estudis de Rafael Ferrer i Bigné (1873 [1871]) i de Joaquim Rubió i Ors (1882 [1879]), a més de sengles biografies, premiades però inèdites, de Josepa Pujol de Collado (1879) i de Constantí Llombart (1888). Roca no esmenta *La tradició catalana* (II, 5) del bisbe Torras i Bages (1892), que cabria inserir en aquest procés. També hi contribueixen les edicions barcelonines de Francesc Fayos (1884), d'Antoni Bulbena (1888) i de la «Biblioteca Clàssica Catalana» (1908-1909), encara que no aporten avenços filològics. És interessant, però, la notícia d'una comissió creada a València el 1860 per a l'edició de les obres de March, amb participació de Marian Aguiló —que encara hi treballava el 1880— i en contacte amb els arxivers valencians Vicent W. Querol i Miquel Velasco, que havien començat a exhumar documents sobre Ausiàs i la seva família.

La darrera secció del volum («Proposte di lettura») inclou dues notables lliçons hermenèutiques. Rosanna Cantavella («Le trame oscure nella poesia di Au-

siàs March: il caso del canto 28», ps. 313-335) identifica la principal dificultat de la poesia de March en la retòrica de la *dispositio* i en un ús deliberat de l'*ordo artificialis*: March recorre sovint a un símil o a un *exemplum* en l'exordi i, sobretot, difereix i dosifica les claus necessàries per a copsar el «tema de la trama», amb la intenció de crear una intriga; aquesta tècnica exigeix un lector atent i intel·ligent, coneixedor de la tradició i entrenat en la pràctica de l'exegesi. Cantavella aplica aquestes estratègies al comentari de la cançó XXVIII i identifica el crim contra si mateix de què s'acusa l'amant: ha d'estimar carnalment contra el seu propi ideal.

Segons Natascia Tonelli («Fra tradizione letteraria e tradizione scientifica: qualche sondaggio sulla fisiologia dell'amore in Ausiàs March», ps. 337-359), l'aspecte de Petrarca que més interessa a Ausiàs March és l'autoanàlisi del jo mitjançant la dialèctica de les passions de l'ànima, i aquesta preferència fa que la seva poesia s'obri a la prosa narrativa i científica: les referències naturals del poema LXIV presenten coincidències amb Petrarca (*RVF* 310-311); el tractament de la malaltia d'amor en el poema III té paral·lels o veritables models en Petrarca (*RVF* 129, 7-13), en Boccaccio (*Decameron* II, 8) i en la literatura científica llatina, com també n'hi ha rere l'exaltació de la tristor delitosa en l'exordi del poema XXXIX.

Amb la seva pluralitat de perspectives, *Ausiàs March e il canone europeo* ofereix una proposta molt coherent i ambiciosa, no solament pel gran nombre de dades i de plantejaments innovadors que s'hi recullen, sinó també pel rigor amb què s'hi sintetitza el coneixement adquirit i se'n fa un balanç amb projecció de futur.

Història de la literatura catalana (V). Literatura contemporània. El Viut-cents (I)

ELISA MARTÍ LÓPEZ

Northwestern University

e-marti-lopez@northwestern.edu

D. A. (2018): Diversos autors, *Història de la literatura catalana*, volum V, Àlex Broch (dir.), *Literatura contemporània (I). El Viut-cents*, Enric Cassany i Josep M. Domingo (dirs.), Barcelona: Enciclopèdia Catalana, Editorial Barcino, Ajuntament de Barcelona.

Literatura contemporània (I). El Viut-cents és el volum V de la *Història de la literatura catalana*, col·lecció dirigida per Àlex Broch. El volum sobre el vuit-cents literari català està editat i, en gran mesura, escrit també per Enric Cassany i Josep M. Domingo. Està organitzat sobre dos blocs cronològics. El primer, «La vida literària, de la crisi de l'Antic Règim a l'ordre liberal», abraça els darrers anys del segle XVIII fins a les primeres sis dècades del segle XIX. El segon, «Renai-